DIVERSITY, GENDER AND INCLUSIVE EDUCATION

LALA JAGAT NARYAN EDUCATION COLLEGE, JALALABAD (W)

D.El.Ed 2ND YEAR NOTES

Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

Unit 1: Inclusive Education

• Inclusive Education: Meaning, characteristics, Aims and objectives, assumptions of Inclusive Education; Forms of inclusion

- **Exclusion in Indian education: marginalized sections of society, gender, children with special needs**

- **Addressing Inequality and Diversity in Indian Classroom: pedagogical (Collaborative, Activity based Learning, Peer Tutoring ; curriculum concerns**

- **Understanding and exploring the nature of assessment for Inclusive Education: Objectives, principles, advantages, strategies for assessment of Inclusive Education**

Unit 2: Children with Special Needs

- **Historical and contemporary perspectives to disability and inclusion**

- **Learning Disabilities: Dyslexia, Dyscalculia, Dysgraphia and Attention Deficit Hyperactive Disorder (ADHD)**

Education for children with special needs: Visually Handicaps, Mentally handicaps, Hearing Impairment, Speech Impairment, Orthopedically Handicaps

Unit 3: Gender, School and Society

- **Social construction of masculinity and femininity, Patriarchies in interaction with other social structures and identities**

- **Gender Equality : Meaning , Need and importance of Education for Gender Equality and Working towards gender equality in the classroom**

- **Reproducing gender in school: Curriculum, text-books and student-teacher interactions**

D.El.Ed. 2nd Year – Inclusive Education

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ (Inclusive Education)

ਇਕਾਈ–1: ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ (Inclusive Education)

1. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ (Meaning of Inclusive Education)

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ, ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੱਚੇ, ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬੱਚੇ ਇਕੱਠੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ, ਧਰਮ, ਲਿੰਗ, ਭਾਸ਼ਾ, ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੇਤਰਹੀਣ, ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਇੱਕੋ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

2. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ (Characteristics)

1. ਸਮਾਨਤਾ: ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
2. ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਸਿੱਖਿਆ: ਜਾਤੀ, ਧਰਮ, ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।
3. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ: ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਿਆ: ਬੱਚੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।
5. ਲਚਕਦਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ: ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
6. ਸਮਾਜਿਕ ਸਵੀਕਾਰਤਾ: ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
7. ਸਹਾਇਕ ਸਹੂਲਤਾਂ: ਰੈਂਪ, ਬ੍ਰੇਲ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸਹਾਇਕ ਉਪਕਰਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
8. ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ: ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

3. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ (Aims and Objectives)

- ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
- ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ।
- ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
- ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

- ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਨੇਤਰਹੀਣ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰੇਲ ਲਿਪੀ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕੋ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

4. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ (Assumptions)

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੁਝ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ:

1. ਹਰ ਬੱਚਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
2. ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
3. ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।
4. ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ।
5. ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
6. ਸਹੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹਰ ਬੱਚਾ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
7. ਮਾਪਿਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

5. ਸਮਾਵੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ (Forms of Inclusion)

(ੳ) ਸਰੀਰਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ (Physical Inclusion): ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣਾ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

(ਅ) ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ (Social Inclusion): ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।

(ਏ) ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ (Academic Inclusion): ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨਾ।

(ਸ) ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ (Emotional Inclusion): ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ।

(ਹ) ਪੂਰਨ ਸਮਾਵੇਸ਼ (Full Inclusion): ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਮ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਾਇਤਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।

6. ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ (Exclusion in Indian Education)

ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਰੀਰਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰੱਖਣਾ।

(ੳ) ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗ (Marginalized Sections)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ, ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ, ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ:

- ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਫੀਸ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖਰਚੇ।
- ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਘਾਟ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦਭਾਵ।
- ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ।
- ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਤਰ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

(ਅ) ਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣਾ (Gender Exclusion)

ਕਈ ਵਾਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ:

- ਬਾਲ ਵਿਆਹ।
- ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਬੋਝ।
- ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ।
- ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

(ਏ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ (Children with Special Needs)

ਅਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਜਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ:

- ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੈਂਪ ਦੀ ਘਾਟ।
- ਬ੍ਰੇਲ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਘਾਟ।
- ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨਾ।
- ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਕਮੀ।

ਹੱਲ: ਸਹਾਇਕ ਤਕਨੀਕ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ, ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਯੋਜਨਾਵਾਂ।

7. ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ

ਇੱਕ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ, ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

(ਓ) ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਿਆ (Collaborative Learning)

ਇਸ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਅਧਿਆਪਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਚਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੀਜਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਗਤੀਵਿਧੀ ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ (Activity Based Learning)

ਇਸ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨਾਂ:

- **ਗਣਿਤ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।**
- **ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗ।**
- **ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਟਕ।**
- **ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਮਾਡਲ।**

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

(ਏ) ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਨ (Peer Tutoring)

ਇਸ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸਵਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਲਾਭ:

- **ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਵਧਦਾ ਹੈ।**
- **ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।**
- **ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।**

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

- ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ਸ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ (Curriculum Concerns)

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ।

- ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਚਕਦਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Assessment for Inclusive Education)

ਮੁਲਾਂਕਣ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਆਪਕ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

1. ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਜਾਣਨਾ।
2. ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ।
3. ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ।
4. ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

5. ਬੱਚੇ ਦਾ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਾਉਣਾ।
6. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣਾ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

- ਨਿਰਪੱਖਤਾ।
- ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ।
- ਲਚਕਦਾਰ ਵਿਧੀਆਂ।
- ਨਿਰੰਤਰ ਮੁਲਾਂਕਣ।
- ਬੱਚੇ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ।
- ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਲਾਭ

- ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
- ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
- ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ (Strategies)

1. ਨਿਰੀਖਣ: ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ।
2. ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ: ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹ-ਜ਼ਬਾਨੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ।
3. ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ: ਲਿਖਤੀ ਉੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜਾਂਚ।
4. ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ: ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣਾ।
5. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਰਕ: ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ।
6. ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ: ਬੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ।

7. ਸਾਥੀ ਮੁਲਾਂਕਣ: ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੁਆਰਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਮੌਖਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮੌਖਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਕਾਈ–2: ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ (Children with Special Needs)

1. ਅਪੰਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Historical and Contemporary Perspectives to Disability and Inclusion)

ਅਪੰਗਤਾ ਦਾ ਅਰਥ (Meaning of Disability)

ਅਪੰਗਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ, ਸੰਵੇਦੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(ੳ) ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Historical Perspective)

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਆਮ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪੰਗਤਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਦਲਾਅ ਆਏ:

1. ਦਾਨ ਅਤੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਸੋਚ: ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
2. ਮੈਡੀਕਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ: ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਹਤ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਸਮੱਸਿਆ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।
3. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਦੌਰ: ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।
4. ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ (Integrated Education): ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।
5. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਦੌਰ: ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਉਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

(ਅ) ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Contemporary Perspective)

ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਹੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਚਿਤ ਸਹਾਇਤਾ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- ਅਪੰਗਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ।
- ਸਮਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ।
- ਸਹਾਇਕ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।
- ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਸਕੂਲ ਇਮਾਰਤਾਂ।
- ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਯੋਜਨਾ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

- ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਲਿਖਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ।

Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

2. ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ (Learning Disabilities)

ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ, ਗਣਿਤ ਕਰਨ, ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਬੱਚੇ ਬਹੁਤ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ਉ) ਡਿਸਲੈਕਸੀਆ (Dyslexia)

Reading Difficulty

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Education Teacher Group

ਅਰਥ: ਡਿਸਲੈਕਸੀਆ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ, ਪਛਾਣਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

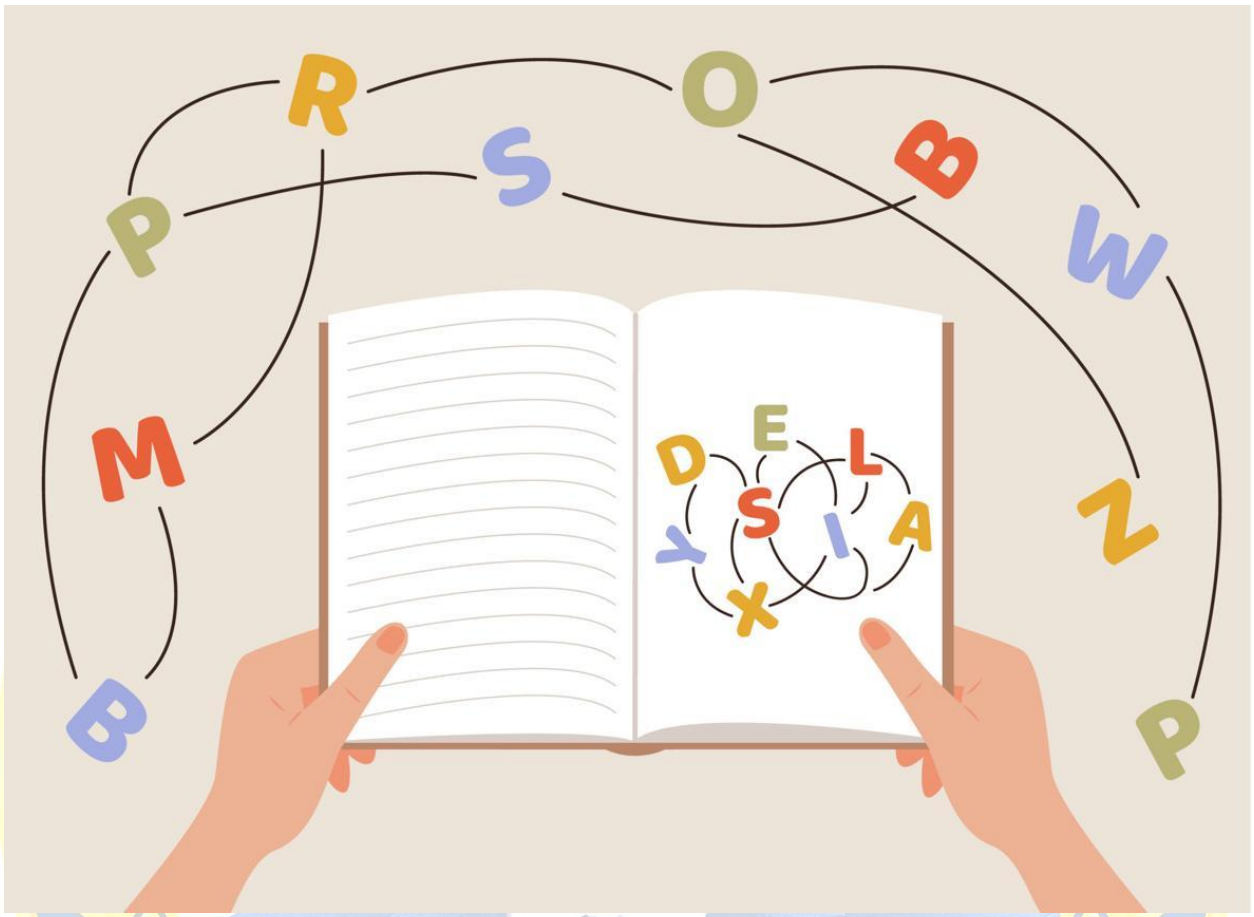
ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ:

1. ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
2. ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ।
3. ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨਾ।
4. ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਲੱਗਣਾ।
5. ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

- ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇਣੀ।
- ਧੁਨੀ ਆਧਾਰਿਤ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਵਾਉਣੀ।
- ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ।
- ਵਾਧੂ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ।
- ਬੱਚੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰਨੀ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੌਖਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਡਿਸਕੈਲਕੂਲੀਆ (Dyscalculia)

Mathematics Difficulty

ਅਰਥ: ਡਿਸਕੈਲਕੂਲੀਆ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੰਕਾਂ, ਗਿਣਤੀ, ਗਣਿਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ:

1. **ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।**
2. **ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ।**

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

3. ਜੋੜ, ਘਟਾਓ, ਗੁਣਾ ਅਤੇ ਭਾਗ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
4. ਗਣਿਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
5. ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

- ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਮਣਕੇ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਸਟਿਕਾਂ ਵਰਤਣੀਆਂ।
- ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਚਾਰਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ।
- ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਉਣਾ।
- ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਣਾ।
- ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਉਣਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 5 ਅਤੇ 8 ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ 5+3 ਦਾ ਜੋੜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਏ) ਡਿਸਗ੍ਰਾਫੀਆ (Dysgraphia)

Writing Difficulty

ਅਰਥ: ਡਿਸਗ੍ਰਾਫੀਆ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣ, ਅੱਖਰ ਬਣਾਉਣ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ:

1. **ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋਣਾ।**
2. **ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਣਾ।**
3. **ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਠੀਕ ਦੂਰੀ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕਣਾ।**
4. **ਲਿਖਤੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨਾ।**
5. **ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।**

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

- **ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ।**
- **ਲਾਈਨਾਂ ਵਾਲੀ ਕਾਪੀ ਵਰਤਣੀ।**
- **ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਉਣਾ।**
- **ਮੌਖਿਕ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ।**
- **ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਬੋਰਡ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਸਾਧਨ ਵਰਤਣੇ।**

ਉਦਾਹਰਨ: ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਪਾਠ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਜਵਾਬ ਵੀ ਸਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲਿਖਤੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

(ਸ) ਅਟੈਂਸ਼ਨ ਡੈਫਿਸਿਟ ਹਾਈਪਰਐਕਟਿਵਿਟੀ ਡਿਸਆਰਡਰ (ADHD)

ਅਰਥ: ADHD ਇੱਕ ਨਿਊਰੋਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟਲ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ, ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

1. **ਧਿਆਨ ਦੀ ਘਾਟ (Inattention): ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।**
2. **ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰਗਰਮੀ (Hyperactivity): ਬੱਚਾ ਲਗਾਤਾਰ ਹਿਲਜੁਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬੈਠਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।**

ASHISH KUMAR
Assistant Professor

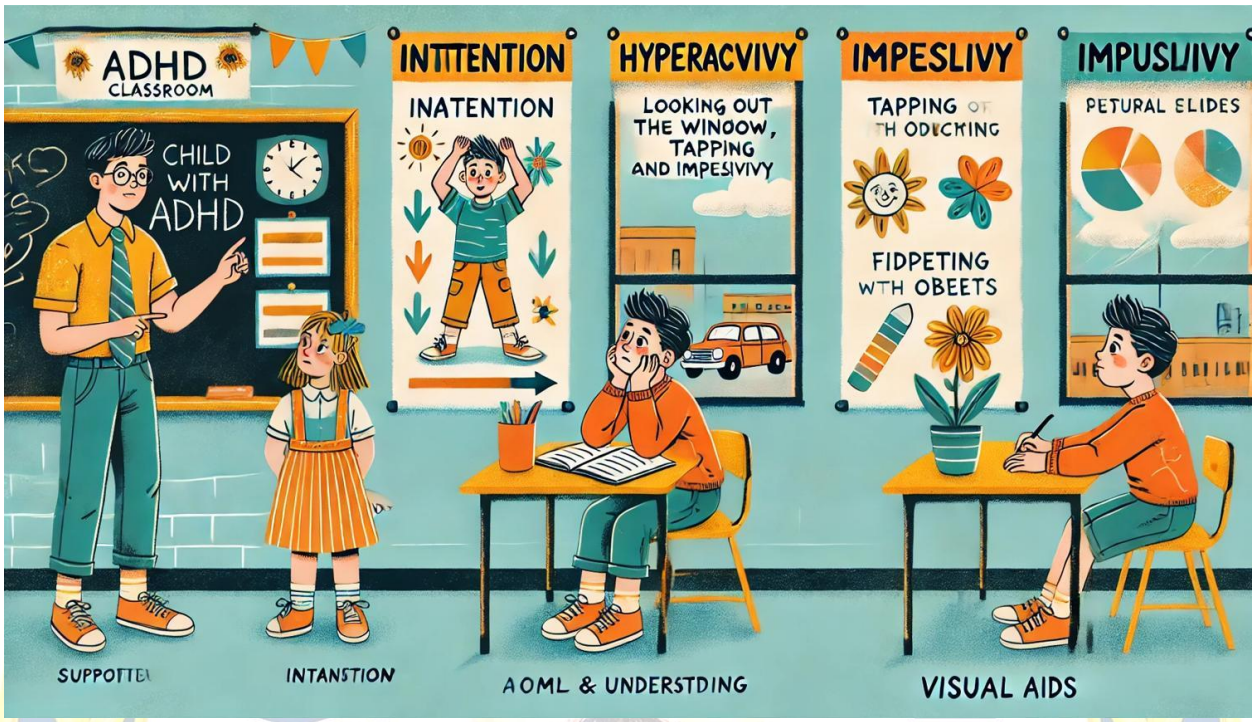
3. **ਆਵੇਗਸ਼ੀਲਤਾ (Impulsivity): ਬੱਚਾ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚੇ ਬਿਨਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।**

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

- **ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣੇ।**
- **ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ।**
- **ਵਿਚਕਾਰ ਛੋਟੇ ਬ੍ਰੇਕ ਦੇਣੇ।**
- **ਚੰਗੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨੀ।**
- **ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਾਉਣਾ।**
- **ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਰੱਖਣਾ।**

ਉਦਾਹਰਨ: ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਉਸ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਚਾਰ ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

ਕਿਸਮ	ਮੁੱਖ ਮੁਸ਼ਕਲ
Dyslexia	ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ
Dyscalculia	ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ
Dysgraphia	ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ
ADHD	ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

3. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ (Education for Children with Special Needs)

(ਉ) ਨੇਤਰਹੀਣਤਾ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ (Visual Impairment)

ਅਰਥ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ।
- ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
- ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਛੋਹ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

1. ਬ੍ਰੇਲ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।
2. ਆਡੀਓ ਕਿਤਾਬਾਂ।
3. ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ।
4. ਸਕ੍ਰੀਨ ਰੀਡਰ ਤਕਨੀਕ।
5. ਮੌਖਿਕ ਅਧਿਆਪਨ।
6. ਛੋਹ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਨੇਤਰਹੀਣ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰੇਲ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

(ਅ) ਬੌਧਿਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ (Intellectual Disability)

ਅਰਥ: ਬੌਧਿਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਨੁਕੂਲ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- **ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਲੱਗਣਾ।**
- **ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।**
- **ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ।**
- **ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ।**

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

1. **ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।**
2. **ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।**
3. **ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।**
4. **ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਭਿਆਸ।**
5. **ਜੀਵਨ-ਕੌਸ਼ਲ ਸਿਖਾਉਣਾ।**
6. **ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿੱਖਣ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ।**

ਉਦਾਹਰਨ: ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮ ਸਿਖਾਉਣਾ।

(ਏ) ਸੁਣਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ (Hearing Impairment)

ਅਰਥ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਅੰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- **ਬੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।**
- **ਮੌਖਿਕ ਹਦਾਇਤਾਂ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ।**
- **ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।**

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

- **ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ (Sign Language)।**
- **ਹੋਠਾਂ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ।**
- **ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰਟ।**
- **ਲਿਖਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼।**
- **ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸਹਾਇਕ ਉਪਕਰਣ, ਜਿੱਥੇ ਉਚਿਤ ਹੋਣ।**

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

ਉਦਾਹਰਨ: ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਠ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਕੇਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬਲੈਕਬੋਰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learning Teaching Study

(ਸ) ਬੋਲਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ (Speech Impairment)

ਅਰਥ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
- ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ।

- ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ।
- ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

1. ਤਸਵੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਚਾਰ।
2. ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ।
3. ਸਪੀਚ ਥੈਰੇਪਿਸਟ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ।
4. ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ।
5. ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਾਧਨ ਵਰਤਣਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਮੌਖਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਸੰਚਾਰ ਬੋਰਡ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਹ) ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ (Orthopedic Impairment)

ਅਰਥ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਡੀਆਂ, ਜੋੜਾਂ, ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

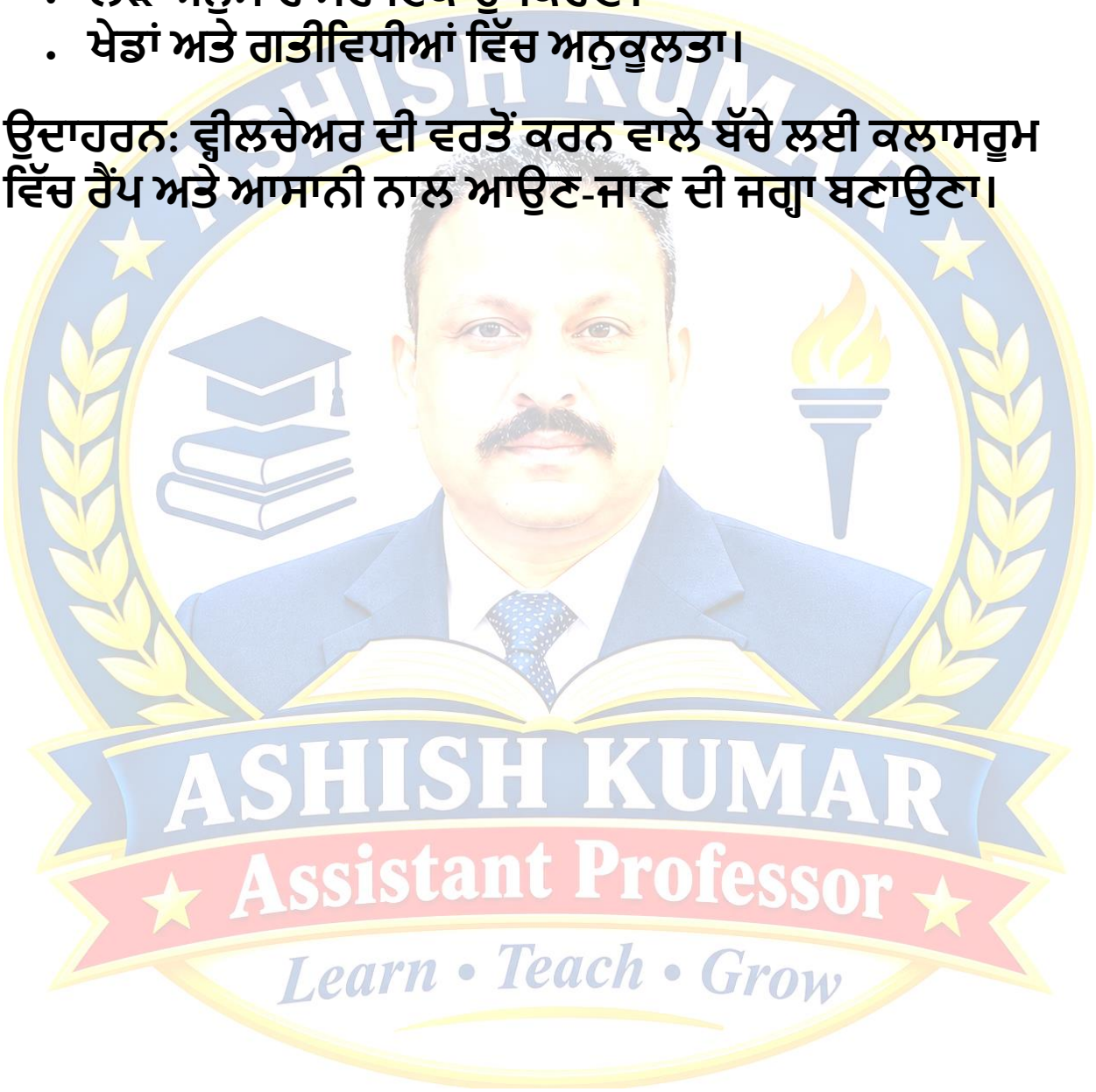
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:

- ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ।
- ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ।
- ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ।
- ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

- ਰੈਂਪ ਅਤੇ ਲਿਫਟ ਦੀ ਸਹੂਲਤ।
- ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਲਈ ਢੁੱਕਵੀਂ ਜਗ੍ਹਾ।
- ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡੈਸਕ ਅਤੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ।
- ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਾਇਕ ਉਪਕਰਣ।
- ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲਤਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਵ੍ਹੀਲਚੇਅਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਰੈਂਪ ਅਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣਾ।

Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

1. ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ।
2. ਬੱਚੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।
3. ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।
4. ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਰੱਖਣਾ।

5. ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ।
6. ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ।
7. ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ।

ਇਕਾਈ–3: ਲਿੰਗ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜ (Gender, School and Society)

1. ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਤਵ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾ (Social Construction of Masculinity and Femininity)

ਲਿੰਗ ਦਾ ਅਰਥ (Meaning of Gender)

ਲਿੰਗ (Gender) ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ, ਵਿਹਾਰਾਂ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਤੋਂ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਮੀਦਾਂ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਕੂਲ, ਧਰਮ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਰਦਾਨਗੀ (Masculinity)

ਮਰਦਾਨਗੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਗੁਣ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨਾਂ:

- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।
- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਾਰੀਤਵ (Femininity)

ਨਾਰੀਤਵ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਗੁਣ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨਾਂ:

- ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦੋਵੇਂ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਤਵ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ

1. ਪਰਿਵਾਰ: ਬੱਚੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਲਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।
2. ਸਕੂਲ: ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
3. ਸਮਾਜ: ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
4. ਮੀਡੀਆ: ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
5. ਸੱਭਿਆਚਾਰ: ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2. ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ (Patriarchies in Interaction with Other Social Structures and Identities)

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਦਾ ਅਰਥ (Meaning of Patriarchy)

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

1. ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਮਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਜਾਣਾ।
2. ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ।
3. ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵ ਦੇਣਾ।
4. ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਉੱਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਨਿਯੰਤਰਣ।
5. ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ।

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਦਾ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਲਿੰਗ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜਾਤੀ, ਵਰਗ, ਧਰਮ, ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪਿਛੋਕੜ ਨਾਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਪੱਖ:

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

- ਜਾਤੀ: ਕੁਝ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੋਵਾਂ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ: ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਘੱਟ ਮੌਕੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ: ਕੁਝ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅੰਤਰ: ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਪੇਂਡੂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਜਾਤੀ, ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

3. ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ (Gender Equality)

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਰਥ

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡਿਆਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲਿੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ, ਮੌਕੇ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ।

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਖੇਡਾਂ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ।

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ (Need and Importance)

1. ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ: ਹਰ ਲਿੰਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
2. ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ: ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
3. ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ: ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਦਾ ਹੈ।
4. ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ: ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੋਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।
5. ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ: ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਭੇਦਭਾਵ ਘਟਦਾ ਹੈ।
6. ਸਮਾਜਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ: ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਵਧਦਾ ਹੈ।
7. ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ: ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ, ਗਣਿਤ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

4. ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ (Education for Gender Equality)

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਹਰ ਲਿੰਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ।

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

- ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ।
- ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ।
- ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

- ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਖੇਤਰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ।

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ

1. ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਰਸਾਉਣੀਆਂ।
2. ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ।
3. ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਉਣੀ।
4. ਮਹਿਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ।
5. ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਮਜ਼ਾਕ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ।
6. ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਾਉਣਾ।

5. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਵੱਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ (Working Towards Gender Equality in the Classroom)

ਅਧਿਆਪਕ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

1. ਸਮਾਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ: ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ।

2. ਸਮਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ: ਕਲਾਸ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ, ਸਜਾਵਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ।

3. ਪੱਖਪਾਤ ਰਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ: ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਲਿੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਦਰਸਾਉਣ।

4. ਸਮਾਨ ਖੇਡਾਂ: ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇਣਾ।

5. ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ: ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ, ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ।

6. ਸਹੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ: ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ।

7. ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਤਾਵਰਨ: ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਡਰ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸ ਦਾ ਮਾਨੀਟਰ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਸਿਰਫ਼ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

6. ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਰਚਨਾ (Reproducing Gender in School)

ਸਕੂਲ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਰਚਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਲਿੰਗ (Curriculum and Gender)

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਘੱਟ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ:

- ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਮਰਦ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ।
- ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ।
- ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ।

ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਤਰੀਕੇ:

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

- ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।
- ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।
- ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ।

(ਅ) ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ (Textbooks and Gender)

ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਂ, ਭੈਣ ਜਾਂ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਾਂ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਦਫ਼ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਲਿੰਗ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਧਾਰ:

1. ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣੀਆਂ।
2. ਮਹਿਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ।
3. ਲਿੰਗ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ।
4. ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦੇਣਾ।

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

(ਏ) ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ (Student-Teacher Interactions)

ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲਿੰਗ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ:

- **ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇਣਾ।**
- **ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਜਾਵਟ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇਣਾ।**

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ।
- ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨੇਤ੍ਰਿਤਵ ਦੇ ਵੱਧ ਮੌਕੇ ਦੇਣਾ।

ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਸੁਝਾਅ:

- ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾ।
- ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ।
- ਬਿਨਾਂ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੰਡਣੀਆਂ।
- ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ ਦੇਣੇ।
- ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ।

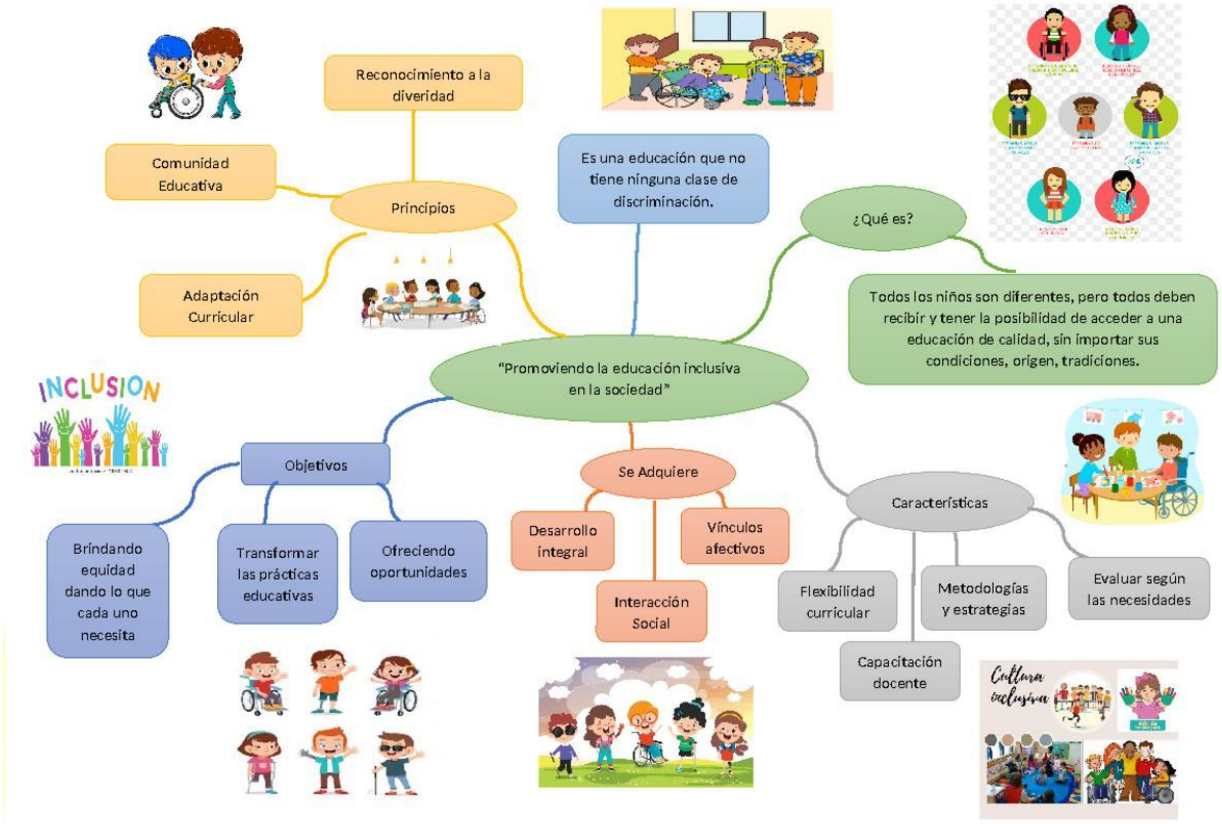
ਉਦਾਹਰਨ: ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਿੰਗ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ **Mind Mapping (ਮਨ ਨਕਸ਼ਾ)**

Mind Mapping ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਉਪ-ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਣਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਆਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Mind Map – Unit 1: Inclusive Education

SUSHIL KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਲਿਖਤੀ Mind Map:

ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ (Inclusive Education)

ਅਰਥ

ਸਭ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਸਮਾਨਤਾ, ਸਹਿਯੋਗ, ਭਾਗੀਦਾਰੀ

ਉਦੇਸ਼

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ, ਵਿਕਾਸ

ਧਾਰਨਾਵਾਂ

ਹਰ ਬੱਚਾ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਸਮਾਵੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ

ਸਰੀਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਅਕਾਦਮਿਕ

ਬਾਹਰ ਰੱਖਣਾ

ਜਾਤੀ, ਲਿੰਗ, ਗਰੀਬੀ, ਅਪੰਗਤਾ

ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਧੀਆਂ

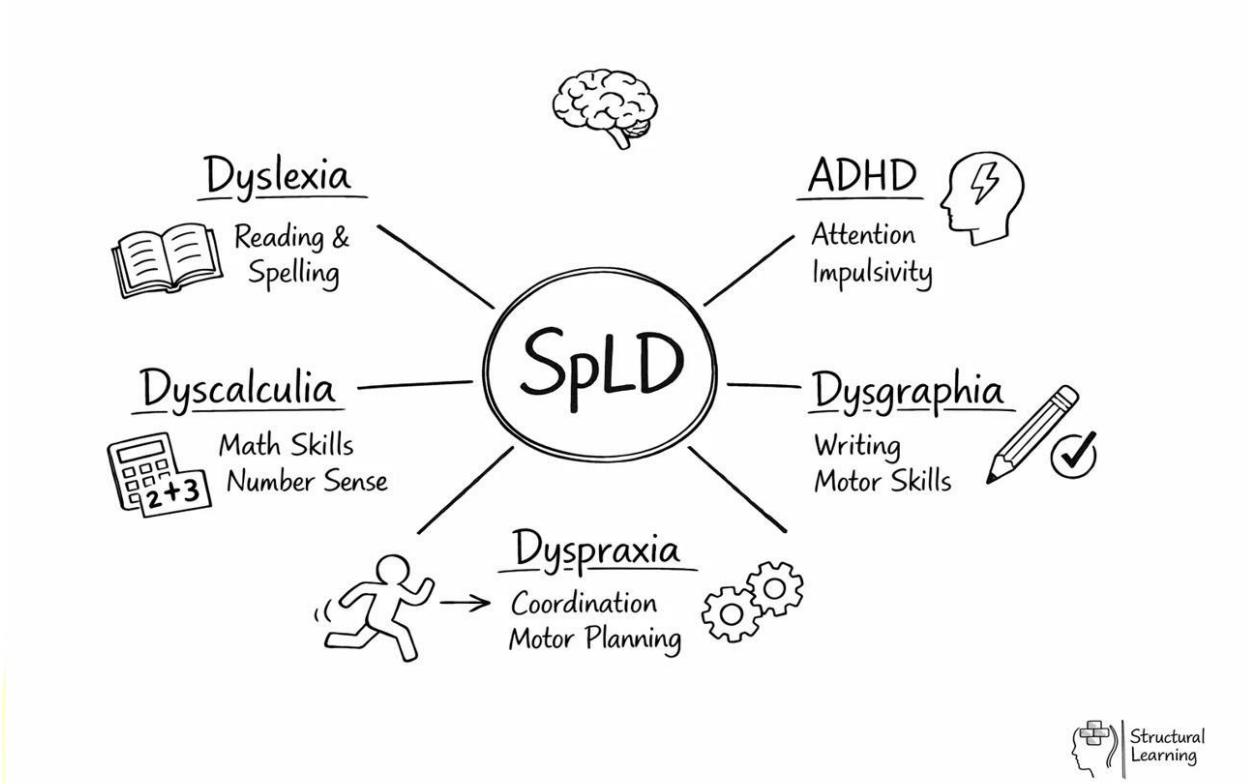
Collaborative, Activity Based, Peer Tutoring

ਮੁਲਾਂਕਣ

ਉਦੇਸ਼, ਸਿਧਾਂਤ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ

Mind Map – Unit 2: Children with Special Needs

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਵੱਖਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ

ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਮਾਵੇਸ਼

Dyslexia

ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

Dyscalculia

ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ

Dysgraphia

ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ

ADHD

ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ

Visual Impairment

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ

Hearing Impairment

ਸੁਣਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ

Intellectual Disability

ਬੌਧਿਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ

Speech Impairment

ਬੋਲਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ

Orthopedic Impairment

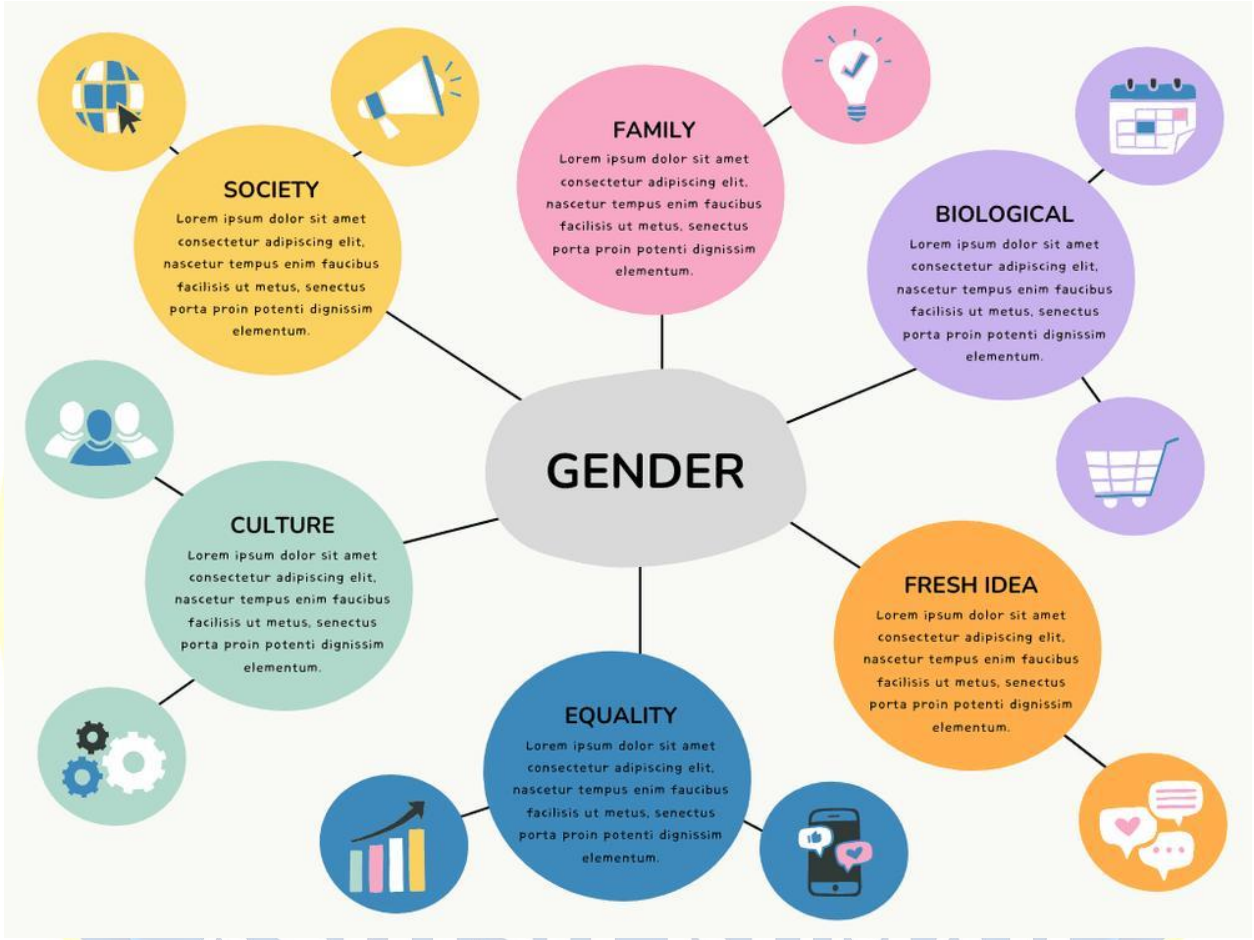
ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਸਹਾਇਤਾ, ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ, ਸਮਾਨ ਮੌਕੇ

Mind Map – Unit 3: Gender, School and Society

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਲਿੰਗ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜ

Masculinity

ਮਰਦਾਨਗੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾ

Femininity

ਨਾਰੀਤਵ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾ

Patriarchy

ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ

ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ

ਜਾਤੀ, ਵਰਗ, ਧਰਮ, ਆਰਥਿਕਤਾ

Gender Equality

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ

ਮਹੱਤਤਾ

ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮੌਕੇ

ਕਲਾਸਰੂਮ

ਬਰਾਬਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ

Curriculum

ਲਿੰਗ ਪੱਖਪਾਤ ਰਹਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ

Textbooks

ਸਮਾਨਤਾ ਵਾਲੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪਾਠ

Teacher-Student

ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਵਿਹਾਰ

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Important Questions)

Unit 1 – Inclusive Education

1. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਝਾਓ।
2. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
4. ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਗਤੀਵਿਧੀ ਆਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
5. ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਲਾਭ ਲਿਖੋ।

Unit 2 – Children with Special Needs

1. ਅਪੰਗਤਾ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਮਝਾਓ।
2. ਡਿਸਲੈਕਸੀਆ, ਡਿਸਕੈਲਕੂਲੀਆ ਅਤੇ ਡਿਸਗ੍ਰਾਫੀਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
3. ADHD ਦਾ ਅਰਥ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖੋ।
4. ਨੇਤਰਹੀਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।
5. ਬੌਧਿਕ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸਮਝਾਓ।

Unit 3 – Gender, School and Society

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

1. ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਤਵ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
2. ਪਿਤਰਸੱਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮਝਾਓ।
3. ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਰਥ, ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਲਿਖੋ।
4. ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਮਝਾਓ।
5. ਪਾਠਕ੍ਰਮ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (Glossary)

English Term	ਪੰਜਾਬੀ ਅਰਥ
Inclusive Education	ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ
Exclusion	ਬਾਹਰ ਰੱਖਣਾ
Diversity	ਵਿਭਿੰਨਤਾ
Equality	ਸਮਾਨਤਾ
Assessment	ਮੁਲਾਂਕਣ
Disability	ਅਪੰਗਤਾ
Learning Disability	ਸਿੱਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ
Dyslexia	ਪੜ੍ਹਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ
Dyscalculia	ਗਣਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ
Dysgraphia	ਲਿਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸ਼ਕਲ
Gender	ਲਿੰਗ
Masculinity	ਮਰਦਾਨਗੀ

ASHISH KUMAR Assistant Professor Learn • Teach • Grow

Femininity	**ਨਾਰੀਤਵ**
Patriarchy	**ਪਿਤਰਸੱਤਾ**
Gender Equality	**ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ**
Curriculum	**ਪਾਠਕ੍ਰਮ**
Peer Tutoring	**ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਨ**

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਸੁਝਾਅ: ਹਰ ਲੰਬੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਥ, ਫਿਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਉਦੇਸ਼, ਮਹੱਤਤਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਟਾ ਲਿਖੋ। ਜਿੱਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, Mind Map ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਓ। ਇਸ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣੇਗਾ।

ASHISH KUMAR
Assistant Professor
Learn • Teach • Grow